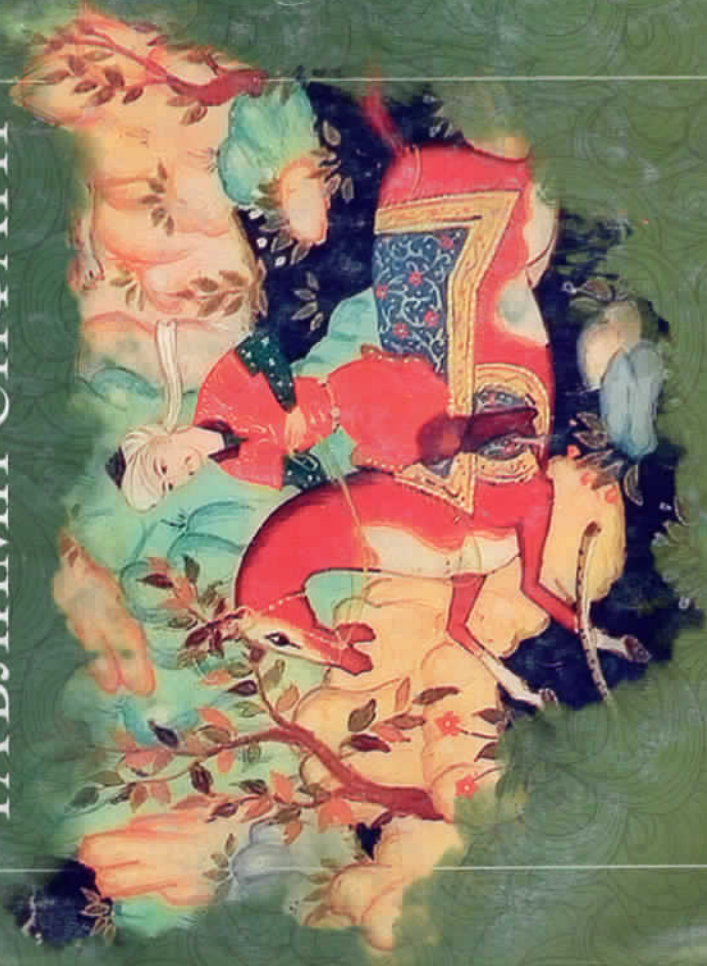

— АСКАРАЛИ СУЛАЙМОНОВ —

ТАСВИРИЙ САНЪАТ ТАЪЛИМИ СИФАТИ

ВА САМАРАДОРЛИГИНИ
ОШИРИШНИНГ ДИДАКТИК
ИМКОНИЯТЛАРИ

Книга должна быть
возвращена не позже
указанного здесь срока

Количество предыдущих
выдан _____

--	--

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

Т.Н.ҚОРИ НИЁЗИЙ НОМИДАГИ ЎЗБЕКИСТОН
ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ ИЛМИЙ ТАДҚИҚОТ
ИНСТИТУТИ

АСҚАРАЛИ СУЛАЙМОНОВ

ТАСВИРИЙ САНЪАТ
ТАЪЛИМИ СИФАТИ ВА
САМАРАДОРЛИГИНИ
ОШИРИШНИНГ ДИДАКТИК
ИМКОНИЯТЛАРИ

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI
OLIIY VA O'RTA MAHSUS TA'LIM VAZIRLIGI
TOSHKENT VILOYATI CHIRCHIQ
DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
AXBOROT RESURS MARKAZI

ТОШКЕНТ
2017

94
С-96

0218

Самар

УЎК: 37.016:74
КВК: 74.268.51
S - 96

Сулаймонов, Аскаралӣ.
Тасвирий санъат таълими сифати ва самардорлигини оширишнинг
дидактик имкониятлари. Монография. - Тошкент: "BAUOZ", 2017. - 184 б.

Тақризчилар:

Назар Ҳакимов - Т.Н.Қори Ниёзий номидаги Ўзбекистон Педагогика
фанлари илмий тадқиқот институти бош илмий ходими, фалсафа фанлари
доктори, профессор;

Сандаҳбор Булатов - Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика
университети профессори, педагогика фанлари доктори
Зиёдилла Бобомуродов - Тошкент Архитектура-қурилиш институти
"Расм ва муҳандислик графикаси" кафедраси муdiri, доцент.

Монография Т.Н.Қори Ниёзий номидаги Ўзбекистон Педагогика фанлари
илмий тадқиқот институтида давлат гранти асосида бажарилган ПЗ-2014-
0829151412-рақамли "Тасвирий санъат таълими сифати ва самардорлигини
оширишнинг дидактик имкониятлари" мавзусидаги амалий илмий тадқиқот
дорасида тайёрланган. Унда тасвирий санъат таълимининг сифати ва
самардорлигини оширишнинг турли масалалари, хусусан, хоризжий тажрибалар
асосида тасвирий санъат таълимини ривожлантириш концепцияси, тасвирий
санъат ўқув фани мазмунини ислоҳ қилиш, қўшимча материаллар жумладан,
таълимнинг электрон ресурслари воситасида тасвирий санъат таълими сифати ва
самардорлигини оширишнинг дидактик имкониятлари баён этилган.

Монографиядан умумий ўрта таълим мактабларининг тасвирий санъат
ўқитувчилари, болалар мусика ва санъат мактаблари ҳамда "Баркамол авлод"
болалар ижодиёти марказларидаги тасвирий санъат тўғараклари раҳбарлари,
шунингдек, тасвирий санъат йўналишидаги ўрта махсус ҳамда олий таълим
муассасалари ўқитувчилари, ўқувчи ва талабалари фойдаланишлари мумкин.

Монографияда илгари сурилган илмий гоялар, методологик ёндашувлар
бадий таълим соҳасида илмий изланишлар олиб бораётган тадқиқотчилар учун
фойдали манба вазифасини ўтайди.

Монография Т.Н. Қори Ниёзий номидаги Ўзбекистон Педагогика фанлари
илмий тадқиқот институти илмий кенгашининг 2017 йил 26 сентябрдаги 7-
йиғилиши қарори билан нашрга тавсия этилган.

УЎК: 37.016:74
КВК: 74.268.51

ISBN 978-9943-48-99-1-2

© "BAUOZ", 2017.
© А.Сулаймонов, 2017.

КИРИШ

Педагогика ва психология, хусусий методика соҳасида таълимнинг, хусусан умумий ўрта таълимнинг сифати ва самардорлигини ошириш борасида мақсадли ишлар амалга оширилиб, унинг дидактик имкониятлари ҳар бир ўқув фани хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда тадқиқ этиб келинмоқда. Республикамизда босқичма-босқич амалга оширилган умумий ўрта таълим мазмунини модернизациялаш, такомиллаштириш, оптимallasштириш ва узвийлаштириш бўйича ўтказилган тажриба-синов ишларининг натижалари асосида истиқболда таълим сифати ва самардорлигини оширишга оид илмий асосланган тавсиялар ишлаб чиқилиб, таълим амалиётига жорий этилмоқда. 2017-2018-ўқув йилидан эътиборан таълим компетенциявий ёндашув асосида такомиллаштирилган таълим стандартлари асосида амалга оширилиши тадқиқотлар кўламини бирмунча кенгайтirdi. Ўзбекистонлик олимлардан Абдирасилов С., Абдуллаев С., Аляминов Х., Амануллаев А., Бойметов Б., Булатов С., Дарменов Ж., Восиқов Р., Ершов А., Иноғомов А., Кевин Н., Нуртов Ў., Орипов Б., Толипов Н., Турдалиев А., Худойёрова О., Юсупов И., Қосимов Қ., Кўчқоров Б., Ҳасанов Р., Гуломов К. ва бошқалар томонидан амалга оширилган тадқиқотларда бадий-эстетик таълимнинг турли масалаларига оид илмий хулосалар тақдим этилган. Бироқ айнан умумий ўрта таълим мактабларининг 5-7-синфларида тасвирий санъат таълими сифати ва самардорлигини оширишнинг дидактик имкониятлари махсус тадқиқ этилмаган.

Умумий ўрта таълим тизимида шундай ўқув фанлари мавжудки, унинг сифати ва самардорлигини таъминлашнинг устувор омиллари мавжуд. "Тасвирий санъат" ўқув фани шундай соҳа ҳисобланади. Зеро, мазкур ўқув фани бўйича таълим сифати ва самардорлигини таъминлашни талаб даражасида амалга оширишга тўқинлик қилаётган зиддиятли ҳолатлар мавжуд. Уларнинг асосийлари сифатида қўйидагиларни эътироф этиш мумкин.

Биринчидан, таълим сифати ва самардорлигини таъминлашда умуминсоний ва миллий тарихий қадриятлар ҳамда замонавий тенденцияларни ўзида жамлаган, мазмунли ва

кўримли дарсликлар дидактик имкониятларни оширишнинг энг муҳим шартларидан биридир. Бу борада республикада ноёб тизим (дарсликларни ижара тизими, кутубхона фонди назарда тутилаётган) фаолият кўрсатмоқда. Бирок умумий ўрта таълимнинг барча ўқув фанлари дарслик билан таъминланган бир пайтда “Тасвирий санъат” ўқув фанидан 5–7-синфлар учун дарслик масаласи 2017–2018-ўқув йилига қадар ўзининг ижобий ечимини топмаган, яъни амалдаги реал ҳолат куйидагича:

- 5–6-синфлар учун дарслик яратиш бўйича тендер эълон қилиниб, 2011 йилда 5-синф, 2013 йилда 6-синф учун дарсликлар яратилди. Амалда эркин савдога чиқарилган 5-синф дарслиги китоб савдоси тизимининг худудий шахобчалари тўлақонли ишламаслиги боис унинг 2012 йилда чиқарилган варианты мактабларга тўлиқ етиб бормаган. Фақатгина 2015–2016-ўқув йилидан ўқувчилар дарслик билан таъминландилар;

- Муस्ताқиллик йилларида Ўзбекистонда 5–6-синфлар учун биринчи бор дарслик яратилганини эътиборга олсак, бу борада муайян имкониятлар ўз ечимини топмаган, яъни дарсликлар 2017–2018- ўқув йилигача макет ҳолатида бўлган;

- 7-синф учун дарслик охириги марта кам тиражда 2006 йилда кутубхона фонди учун нашр қилинган. Шунинг учун 5–7-синфларда “Тасвирий санъат” таълими 2017–2018-йилигача дарсликсиз олиб борилган;

- умумий ўрта таълим мактаблари учун дарсликларни ўз вақтида чоп этиш ва жойларга етказиш тизимидаги камчиликлар туфайли 4, 7-синф дарсликлари ўқув йили бошида тайёр бўлмаган.

Юқорида келтирилган далиллардан кўриниб турибдики, тасвирий санъат таълими сифати ва самардорлигини оширишнинг кўшимча манбаларини излаш тақозо этилади. Зеро, асосий манба – дарсликларни нашр қилиш ишларидаги камчиликлардан ташқари, уларнинг ҳажми ўқув материаллари талаблари даражасида иллюстратив-методик манбалар билан таъминлаш эҳтиёжларини қондира олмайди.

Иккинчидан, умумтаълим фанлари тизимида тасвирий санъатчилик кам эътибор қаратиладиган таълим соҳаси йўқ. Умумий ўрта таълим тизимидаги бошқа ўқув фанларини барқамол авлод тарбиясидаги аҳамиятини эътироф этган ҳолда

таъкидлаш жонзки, бошқа фанларни номутахассис ўқитувчилар ўқитиш ҳоллари деярли кузатилмайди. Тасвирий санъат мисолида эса бундай фикрни билдириш мушкул. Ўзбекистон умумий ўрта таълим мактабларини олий маълумотли тасвирий санъат ўқитувчилари билан таъминлашнинг 2017 йилги ҳолати 13,7% ташкил этади. Табиийки, мутахассис бўлмаган ўқитувчи “Тасвирий санъат” ўқув фанининг ўзига хос хусусиятлари ҳақида етарли касбий компетенцияга эга бўлмаганлиги боис бадий таълимнинг дидактик имкониятларидан тўлақонли фойдала олмайди. Демак, соҳадаги ҳолатдан келиб чиқиб унинг яқин 5–10 йилги тараққиётини башорат қилган ҳолда мазкур ўқув фанининг дидактик имкониятларини амалиётга жорий этишнинг самарали педагогик механизминини яратиш, шунингдек, бу жараёни самарали кечиши учун қулай педагогик шароитни тақдим этишнинг илмий асосланган тизимини ишлаб чиқиш лозим.

Учинчидан, мамлакатимизда умумий ўрта таълим мактаблари учун тасвирий санъат ўқитувчилари тайёрлаш тизими амалдаги эҳтиёжни қондира олмаяпти. Бунинг бир қанча объектив ва субъектив сабаблари бор. Объектив сабаб шуки, иллотлардаги давлат университетларининг “Санъат” факультетларида асосий урғун тасвирий санъат ўқитувчилари эмас, балки тасвирий ва амалий санъат бўйича расом, амалий санъат устаси, муҳандислик графикаси каби соҳаларда мутахассислар тайёрлашга қаратилаётганлиги боис мазкур таълим муассасаларини битириб чиқаётган ёш мутахассислар соҳанинг Далаат таълим стандартлари, ўқув дастурлари талабларини яхши ўзлаштирмаганлиги учун мавжуд имкониятлардан оқилона ва самарали фойдаланиш методлари бўйича етарли компетенцияга, педагогик фаолият кўрсатишнинг методик асосларида белгиланган меъёрий талаблар даражасида назарий билим ва амалий кўникмаларга эга эмаслар.

Муаммонинг субъектив сабаби ўқув фанига ажратилган соғтларнинг камлиги билан боғлиқ. Айнан шунинг учун ўқитувчини ҳам, ўқувчини ҳам дарсларнинг оммавий мобиллигини таъминлаш имкониятлари сезиларли даражада чекланади. Табиийки, бу жараёни таълим сифати ва самардорлигига салбий таъсирини бартараф этиш учун кўшимча дидактик имкониятларни тақдим этиш лозим бўлади.

Тўртинчидан, айнан “Тасвирий санъат” ўқув фанида турли шакл ва мазмундаги қўшимча манбалардан фойдаланиш имкониятлари кенг бўлса-да, мактаб ўқитувчисига шундай дидактик имкониятни тақдим этувчи ишланмалар етарли эмас. Мактабда “Тасвирий санъат” таълимнинг айрим жиҳатлари сезиларли даражада яхшиланганлиги (эндиликда сифати бўёқлар, мўйқаламлар, альбом ва турли маркадаги сифатли қоғозлар ва х.к.)лигини эътироф этган ҳолда унинг сифати ва самарадорлигини таъминлашнинг муҳим дидактик воситалари – дарсада қўлланиладиган тулумлар, муляжлар, турли геометрик шаклдаги гипс қўйилмалари танқислиги учун Давлат таълим стандарти талабларини бажаришда камчиликлар кузатилмоқда. Бошқа фанлар учун бу борада намунавий ишлар (лаборатория жиҳозлари ва анжомлари, ҳар хил препаратлар, электрон тарздаги виртуал лаборатория машғулоти ва б.) амалга оширилаётган бир пайтда “Тасвирий санъат” таълимидаги бу камчиликни имкон қадар бартараф этувчи тадқиқотлар ўтказиш эҳтиёжи долзарблигича қолмоқда.

Юқорида келтирилган далилларга асосланган ҳолда эътироф этиш лозимки, умумий ўрта таълим мактабларининг 5–7-синфларида ўқитиладиган “Тасвирий санъат” ўқув фани бўйича таълим сифати ва самарадорлигини оширишнинг дидактик имкониятларини очиб беришнинг илмий-методик асосларини ишлаб чиқиш бўйича мақсадли илмий тадқиқот ўтказиш педагогика фани, таълим амалиёти учун долзарб муаммолар сирасига киради. Қолаверса, айрим ўқув фанлари, хусусан, аниқ ва табиий фанлардан фарқли ўлароқ тасвирий санъат таълимида хорижий тажрибалардан фойдаланиш имкониятлари чекланган. Хусусан, тасвирий санъат таълими мазмуни ва методикасини белгилаш, унинг самарадорлигини таъминлаш борасида амалга оширилган тадқиқотларнинг хорижий тажрибалари (В.С. Кузин, Б.М. Неменский, Н.Н. Ростовцев, Г.Ф. Т.Я. Шпикалова, Б.П. Юсовларнинг илмий лабораториялари мисолида), уларнинг таҳлиллари худудий-минтақавий ва миллий-мафкуравий нуқтаи назардан мамлакатимизда амалга оширилаётган бадий таълимнинг бугунги кундаги маънавий-таълимий эҳтиёжларига мос келмаслигини кўрсатади.

Ушбаевстон Республикасининг истиқлолга эришиши натижасида ўнга хос ва мос сийсий-иқтисодий ва маънавий-маданий соҳаларини ривожлантириш, жумладан, таълим-тарбия тизимини сифат жиҳатдан янгилаш вазифалари долзарблик касб эгалари. Шу маънода бугунги кунинг долзарб вазифаларидан бири умумий ўрта таълим мактабларида педагог кадрлар касбларини сифат жиҳатдан ошириб боришдир. Чунки, ҳар қандай таълим ва тарбия ўқитувчи ва мураббийлар орқали амалга оширилади. Шунинг учун ҳам уларнинг касбий маҳоратларини таълимнинг асосида такомиллаштириб бориш ўринлидир. Биро, “Таълим тўғрисида”ги қонун ҳамда “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури”да жамиятни ҳаракатлантирувчи куч – шахс деб қўрилган. Ўқитувчи эса таълим сифати ва самарадорлигини таъминлаш талаб этилади. Тасвирий санъат таълими сифати ва самарадорлигини оширишда ўқитувчининг турли дидактик имкониятлардан оқилона фойдаланиши муҳим рол ўйнайди. Агар тасвирий санъат ўқитувчиси ўқувчиларга мактабда тасвирий санъат асосларини мукамал эгаллашни таъминласа, натижада у қандай касб эгаси бўлишидан қатъи назар шу касбнинг том маънодаги устаси, ўз касбий фаолиятига ижодий фойдаланган мутахассис бўлиб етишишига ишонч ҳосил қила олади, шубҳасиз, тасвирий санъат таълимнинг сифат ва самарадорлиги, шубҳасиз юқори бўлади. Зеро, ўқувчининг мотивацияси нафақат унинг ўқув фаолиятида, балки синф, кенг маънода мактабдаги муҳитни, тасвирий санъатга нисбатан касбий муносибатни шакллантиришга хизмат қилади.

Тасвирий санъат таълими сифати ва самарадорлигини таъминлашда бу жараёнга бевосита таъсир кўрсатувчи омилларни аниқлаш ва жараёнга тўғри йўналиш бериш муҳим аҳамият касб этади. Кузатувлар натижалари асосида бу жараёнга таъсир этувчи омиллар сифатида қуйидагиларни эътироф этиш мумкин.

1. Ўқувчининг тасвирий санъат таълими асосларини таъминлаш учун оилавий муҳит, ота-оналарнинг умумий таълим фанлари тизимидаги “Тасвирий санъат” ўқув фанига фанларнинг эстетик камолоти, бадий ва интеллектуал жиҳатдан шаклланишидаги ўрнини англаши ва унга адекват муносибати.